

Peter Burke

Τι είναι πολιτισμική ιστορία;

Της Μυρσίνης Ζορμπά

Μετάφραση: Σπύρος Σηφακάκης
Εκδόσεις Μεταίχμο 2009

«Τα τείχη και τα αγκαθωτά
συρματοπλέγματα δεν μπορούν να φράξουν
το δρόμο των ιδεών, όμως αυτό δεν
σημαίνει ότι δεν υπάρχουν πολιτιστικοί
φραγμοί.»

Οι πολιτισμικές σπουδές δεν είναι ιδιαίτερα γνωστές στη χώρα μας και οι σχετικοί συνειρμοί περιπλανιόνται συχνά άσκοπα στη μεθοριακή γραμμή της πολυπολιτισμικότητας, σαν συνόρου μεταξύ συντηρητισμού και προοδευτικότητας. Όμως συμβαίνει να διαβάζουμε αρκετά και να συζητάμε τις ιδέες σημαντικών διανοητών, όπως οι Έντουαρντ Σαϊντ, Νόρμπερτ Ελίας, Μιχαήλ Μπαχτίν, Έρικ Χόμπσμπομ, Μισέλ Φουκώ, Πιέρ Μπουρντιέ, Μπένεντικτ Άντερσον, Εντγκάρ Μορέν και Ρόλαντ Μπαρτ, τα βιβλία των οποίων αποτελούν μερικές από τις καλύτερες στιγμές αυτών των σπουδών. Ο Peter Burke με το βιβλίο του *Τι είναι πολιτισμική ιστορία*, μας οδηγεί σταθερά και γοητευτικά στον πυρήνα της σχέσης κοινωνίας και πολιτισμού, μιας σχέσης που από το 1960 και μετά αναλύουν οι πολιτισμικές σπουδές. Επιπλέον, ο Burke δείχνει πόσο αποκαλυπτική και αποφασιστικής σημασίας είναι η σχέση αυτή όχι μόνο για την κουλτούρα μας αλλά και για τις πιο σκληρές ακόμη ανάγκες μας, την οικονομία και την πολιτική. Μας παρέχει τα διανοητικά εργαλεία που φέρνουν στο φως τις κρυφές και προβεβλημένες, γραμμένες και άγραφες ιστορίες που συνθέτουν τη μικρή και μεγάλη πραγματικότητά μας και που προκύπτουν όχι μόνο από γεγονότα αλλά και από πολιτισμικές εμπειρίες, βιώματα, συναισθήματα.

Μέσα από το πλούσιο υπέδαφος του λατομείου που σκάβει, ο Burke αναδεικνύει τον κοινό παρονομαστή αλλά, προπάντων, τις μεγάλες τομές στη διαδρομή κατανόησης της σχέσης κουλτούρας - κοινωνίας: όταν κουλτούρα σήμαινε τα αριστουργήματα της τέχνης, της λογοτεχνίας και της φιλοσοφίας, όταν αργότερα σήμαινε το «πνεύμα της εποχής», όταν μέσα από τη ματιά του Μαξ Βέμπερ σήμαινε την ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού. Αναλύει την οβιδιακή μεταμόρφωση της κουλτούρας από ελίτ σε λαϊκή, από τέχνες σε συμπεριφορές, από ιεράρχηση σε ισοτιμία, από ουσία σε σύμβολο και ερμηνεία, από εξουσιαστική στάση σε εργαλείο αντίστασης, από ελεύθερη έκφραση σε «κοινωνική πίεση για αυτοέλεγχο» (Νόρμπερτ Ελίας), από σύγκλιση και κατανόηση σε «διάκριση» (Μπουρντιέ), από απελευθέρωση σε «πειθαρχικό έλεγχο» (Φουκώ), από ερμηνεία της πραγματικότητας σε «κατασκευή» της (Σαϊντ). Ο Burke φτάνοντας στο σήμερα σχολιάζει τα νέα κέντρα πολιτισμικού ενδιαφέροντος: το σώμα, το φύλο, τις

ταυτότητες, τη βία, την οικονομία των συναισθημάτων και των αισθήσεων, τις υβριδικές κουλτούρες και, τέλος, πολύ σημαντικό, τη διαχείριση και την πολιτική της κουλτούρας. Στη διάρκεια αυτής της ιστορικής διαδρομής δεν παύει να θέτει το ερώτημα: ποιοι; Δηλαδή ποιες κατηγορίες ανθρώπων παράγουν, χρησιμοποιούν, αντιστέκονται, διαχειρίζονται όλο αυτό το πολιτισμικό κεφάλαιο που παράγεται στις κοινωνίες μας. Ποιοί και πώς ελέγχουν τους πόρους και την πολιτική οικονομία της κουλτούρας των κοινωνιών μας;

Σε τι χρησιμεύει η πολιτισμική ανάλυση;

Το βιβλίο του Burke αποτελεί σημαντικό εργαλείο σύγχρονης κοινωνικο-πολιτισμικής ανάλυσης που δείχνει πόσο η κουλτούρα επηρεάζει καταλυτικά τις στάσεις, τις αποφάσεις, τις επιλογές και τις πράξεις μας αλλά και γιατί και με ποιους τρόπους συμβαίνει αυτό. Αναλογιζόμενοι ακόμη και τις πρόσφατες εκλογές, μπορούμε να εντοπίσουμε εύκολα τη σημασία του συμβολικού, δηλαδή του πολιτισμικού στοιχείου στην πολιτική αυτή αναμέτρηση που έμοιαζε να έχει για διακύβευμα την οικονομία αλλά που κερδίστηκε στο πεδίο της κουλτούρας. Ας δοκιμάσουμε μια πολιτισμική μεταγραφή των εκλογικών δεδομένων: Οι πολίτες είχαν από τη μια μεριά μια διαψευσμένη (από τα σκάνδαλα) και καταρρακωμένη (από την ελαστική αντιμετώπισή τους) ηθικολογία (του 2004) που δοκίμαζε ως τελευταίο όπλο της την αφηγηματική πρόκληση της ΝΔ («εκλογές λόγω της οικονομικής κρίσης»). Το σενάριο αυτό αποδραματοποιήθηκε από το Πασόκ με μια αφηγηματική επίθεση («στη βάση του προβλήματος δεν βρίσκεται η διεθνής οικονομική κρίση»), ανατράπηκε με την συγκρότηση ενός νέου αφηγήματος («αιτία του προβλήματος είναι η κακοδιαχείρισή σας»), υποστηρίχθηκε από μια πολιτισμική στρατηγική («θα τα καταφέρουμε μαζί να αποφύγουμε την καταστροφή») που κορυφώθηκε σε μια επικοινωνιακή καμπάνια ήπια αισιόδοξης εξατομικευμένης προοπτικής («αυξήσεις πάνω από τον πληθωρισμό»). Τα στοιχεία αυτής της προσέγγισης δεν είχαν να κάνουν με την οικονομία αλλά κυρίως με μια πολιτισμική προσέγγιση που έβαζε στο κέντρο της ανάλυσης τόσο τις διαψευσμένες ελπίδες, το θυμό, την αποθάρρυνση, την αμφιβολία, το φόβο, όσο και την κάθαρση, την προσδοκία, την αισιοδοξία των ανθρώπων. Με δυο λόγια, έβαζε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος τα πρωτογενή συμβολικά υλικά που παράγει η σχέση κουλτούρας - κοινωνίας. Στο ενδιάμεσο των δύο μεγάλων κομμάτων τα μικρότερα κόμματα προσανατολίστηκαν αναλόγως: ο Λαός προέβαλε το φόβο, το ΚΚΕ την καταγγελία, ο Σύριζα την εκλογικευμένη αντίθεση και οι Οικολόγοι-Πράσινοι τις καλές προθέσεις. Τα αποτελέσματα είναι γνωστά. Ωστόσο, αναλυμένα αποκλειστικά από την στερεοτυπική επικοινωνιακή οπτική δημοσιογράφων, πολιτικών και εκλογολόγων χάνουν το βάθος και την ενδοχώρα της κοινωνικο-πολιτισμικής ανάλυσης που θα είχε να προσθέσει καίρια στοιχεία για τους τρόπους που λειτούργησε στην προκειμένη περίπτωση η σχέση κοινωνίας-κουλτούρας. Τέτοιου είδους είναι τα εργαλεία που αποκαλύπτει και ενεργοποιεί ο Burke, χρήσιμα είτε πρόκειται να βρουν πεδίο εφαρμογής στην πολιτισμική διάσταση των τελευταίων βουλευτικών εκλογών (με τις οποίες ασφαλώς δεν ασχολείται το βιβλίο) είτε σε αναλύσεις που αφορούν τη διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς, τις απειλές των πολέμων, την κουλτούρα των ειδήσεων ή τα iPod των νέων.

Όπως καταδεικνύει ο Burke, υποβάλλοντας σε δοκιμασία τις ιδέες που αφορούν τη σχέση κουλτούρας και κοινωνίας στο παρόν και το παρελθόν, η πολιτισμική ανάλυση

είναι χρήσιμη διότι επαληθεύει ότι οι κρίσεις και οι καταστροφές, το ηθικό σενάριο, το κοινωνικό δράμα, τα τελετουργικά μιας νέας αρχής δεν είναι παρά τα βιώματα της καθημερινής κουλτούρας μας που διοχετεύονται στους δημόσιους χώρους της «επιτέλεσης» όπως είναι η προεκλογική συγκέντρωση, το κοινοβούλιο, η σχολική τάξη, η αίθουσα του σινεμά, η καφετέρια.